

ARAP EDEBİYATINDA İNŞA VE RASULULLAH (S.A.V.)'İN MEKTUPLARINDA KUR'ÂN-I KERİM'İN ETKİSİ

OSMAN KESKİNER*

Insha in Arabic Literature and the Influence of the Qur'an on the Letters of Prophet Muhammed (pbuh)

Abstract: “Insha”, it is the art of beautiful and artistic writing that deals with generally formal correspondences. The time in which “insha” art is started is within the period of the prophet Muhammad (pbuh). This art began with the manner and style that the Prophet Muhammed (pbuh) used in his letters to the other states and tribal chiefs, these texts in time underpinned the art of “insha”. In this respect, the caliphs of Islam also walked in the footsteps of the Prophet (pbuh.). Depending on the expansion of Islamic geography, these political correspondents have multiplied and diversified. In the both of periods, this kind of correspondence is based on “i'caz” and easy to understand. Over time, however, longer, elaborate expressions and phrases containing clauses were begun to be used. In this work, after briefly mentioning about the art of insha and kitabah, which had an exceptional place in Arabic literature and had a golden age in the Umayyad and Abbasi Periods as well as the characteristics of the clerks, we tried to analyze the wording features in the letters of the prophet (pbuh.).

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati ABD. [osmankeskiner@gmail.com].

Keywords: Art of “Insha”, Clerk, Tractate, Divan, Eloquence.

Öz: Daha çok resmi yazışmaları konu edinen inşa, güzel ve sanatkârane yazı yazma sanatıdır. İnşâ sanatının temellerinin atıldığı ilk dönem Rasulullah (s.a.v.) devridir. Bu sanat Rasulullah (s.a.v) döneminde O'nun diğer devlet ve kabile reislerine yazdığı mektuplarda kullandığı usûl ve üslûp ile başlamış, zamanla bunlar inşânın temellerini oluşturmuştur. Hulefâ-yı Râşidîn de bu hususta Rasulullah (s.a.v.)'in izinden yürümüşlerdi. İslam coğrafyasının genişlemesi sebebiyle bu siyasi yazışmalar hem çoğalmış hem de çeşitlilik kazanmıştır. Her iki devirde de bu nevi yazışmalar icâza ve kolay anlaşılır olmaya dayalı iken, zamanla bu sahadaki inşanın, daha uzun ve ağıdalı ifadeler ve tazim ihtiva eden cümlelerle genişlemeye başladığı görülecektir. Biz bu çalışmamızda Arap edebiyatında müstesna bir yere sahip olan, Emevi ve Abbasi Döneminde altın çağını yaşayan kitabet ve inşa sanatına, kâtibin özelliklerine kısaca değindikten sonra Rasulullah (s.a.v.)'in mektuplarındaki üslûp hususiyetlerini tahlil etmeye çalıştık.

Anahtar Sözcükler: İnşa Sanatı, Kâtip, Risâle, Tevkî'ât, Divan, Belâgat, Fasâhat.

Giriş

İnşa, güzel ve sanatkârane yazı yazma sanatıdır. Güzel ve sanatkârane yazı yazan kimse, önceleri kâtip (c. kuttâb), sonraları ise münşi diye adlandırılmıştır.

Gerilere gidildiğinde bu sanatın doğuşunu hazırlayan şu gerçeklerle karşılaşılır: Ömer b. el-Hattab (r.a.) halife olduğu zaman, halkın silah gücünün yanı sıra yükümlü tutulacağı vergilerin tespit edilmesini ve bunların kontrol altına alınmasını lüzumlu görmüş, işbu sebeple mali ve askeri konulardaki divanları teşkil etmişti. İlk Emevi Halifesi Muaviye, devlet işlerini yürütürken ديوان الرسائل (Divan er-Resa'il) ile ديوان الخاتم (Divan el-Hatim)'inden yararlanıyordu. Bunların ilkinde kaleme alınan yazılar son şekillerini kazandıktan sonra, gidecekleri yere ulaştırılırken herhangi bir tahrifata uğramamaları için, Divan el-Hatim'inde mühürleniyordu. Bizi asıl ilgilendiren husus, Divan er-Resail'de kâtiplerin, yazışmaları halifeler ve valiler adına yaptıklarından, Arapçaya ve belagatına vâkıf kimseler arasından seçiliyor olmalarıdır. Bu durum, aslında siyasi bir hüviyet taşıyan risalelerin Arap edebiyatı açısından da değer taşıyan vesikalar halini

almaları sonucunu doğurmuş; ayrıca zamanla divanlarda görev alabilecek bir kâtipler sınıfının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Emevilerle birlikte sadece Şam'da değil, diğer büyük şehirlerin valilerinin yanlarında da bu nevi kâtiplerin bulunması tabii karşılanmalıdır.

Edebin bir dalı sayılan İnşa Sanatı ilk numunelerini halifelerin, emirlerin ve diğer devlet ricalinin yazışmalarında vermişti. Bütün bu numunelerde Kur'ân'ın ve Rasulullah (s.a.v.)'in diğer devlet reislerine ve komşu kabile başkanlarına gönderdiği mektuplarda yer alan üslûbun tesiri ortadadır. İslam Devleti'nin teessüsü ile devlet işlerinde ortaya çıkan yazışmaların, inşa ve belagat bakımından en mühimi رسالة (Risale) (c. resâ'il) idi. Risale sahibine Kâtip es-Sırr resmi adıyla bilinen risale yazıcıları halifenin yazan eli olup, onun gizli yönlerine vakıf idi.

Burada (Tevkî'ât) denilen yazılardan da bahsetmek gerekiyor. Bunlar halifelerin, vezirlerin veya emirlerin muhtelif vesilelerle yazdıkları yazılardır. Hatırlanacağı üzere İslam'ın ilk devirlerinde halifeler tevki'lerini bizzat yazarlar veya kâtiplerine yazdırırlardı. Bu yazılarda genellikle âyet, hadis, darb-ı mesel veya hikemî şiiirlerden parçalar bulunurdu. Mesela halife Hz. Ömer, Mısır valisi Amr b. el-Âs'ın gönderdiği mektuba yazdığı cevapta:

"كُنْ لِرَعِيَّتِكَ كَمَا تُحِبُّ أَنْ يَكُونَ لَكَ أَمِيرُكَ" (Emirin sana nasıl davranmasını istiyorsan, sen de halkına öyle davran)¹ diyordu. Halife Osman (r.a.), Mervan b. Hakem'in, kendisine şikâyet edilmesi üzerine yazdığı mektupta:

﴿فَإِنْ عَصَوْكَ فَعَلْ إِيَّيَّ بِرِيءٍ مِمَّا تَعْمَلُونَ﴾ (Sana karşı gelirlerse onlara: ben yaptıklarınızdan beriyim de)² diye yazmıştı.

Tevkî'âtteki bu üslûba Emeviler devrinde de çokça rastlanılmaktadır. Halife Muaviye, Basra'da evini inşa edebilmek için kendisinden on iki bin ağaç yardım isteyen Rabî'a b. 'Isl el-Yerbû'î'ye:

¹ Safvet, Ahmed Zeki, *Cemherat Resâ'il el-'Arab*, I-IV, Mısır, 1391/1971, I, 530.

² Kur'ân-ı Kerîm, Şu'arâ' Sûresi, 26/216.

"أَ دَارِكُ فِي الْبَصْرَةِ، أَمْ الْبَصْرَةُ فِي دَارِكِ؟" (*Evin mi Basra'da, yoksa Basra mı evinin içinde?*) diye cevap yazmıştı.³ Yine Taif'te kendisi için iktâ talebinde bulunan 'Abdullah b. 'Âmir'e de, (*Yaşa da gör!*) anlamında: "عِشْ رَجَبًا، تَرَّ عَجَبًا" darb-ı meselini yazmıştı.⁴

Bu üslûba Abbasiler'de de rastlıyoruz. Halife es-Seffâh yerlerinin elinden alınıp, bir bina sahasına katıldığını söyleyen Enbâr'lı bir grup insanın şikâyetine cevap olarak gönderdiği tevkî'de:

"هَذَا بِنَاءٌ أُسِّسَ لِغَيْرِ التَّقْوَى" (*Bu, takva dışında bir temele oturtulmuş binadır*) diye yazıyor ve Enbâr valisine, bu kimselerin paralarının verilmesini emrediyordu. El-Mansur, valilerinin kötü muamelesini dile getiren Kûfe-lilere gönderdiği tevkî'de: (Nasıl olursanız, öyle idare edirsiniz) diyordu. Aynı halife Humus valisini, içinde dil hatası bulunan mektubuna verdiği cevapta da: (Kâtibini değiştir, yoksa ben seni değiştiririm) diyerek adeta azarlıyordu.

Bu sanatın tarih boyunca geçirdiği merhaleleri ve tekâmülü ele almadan önce lügat ve ıstılah anlamı üzerinde durmak faydalı olacaktır.

İnşa'nın Lügat ve İstılah Manaları

إنشاء kelimesinin sülâsideki kökleri arasında النشأة (diriliş⁵, boy atan, henüz kartlaşmamış bitki, fidan, filiz)⁶, النَّشْوُ، النَّشْوُ، النَّشَاءُ (yetişmek, büyümek, gelişmek, genç olmak, göze görünür olmak, sivrilmek⁷, bulutun yayılmış

³ Safvet, *Cemhera*, II, 492.

⁴ Safvet, *Cemhera*, II, 491.

⁵ İbn Manzûr, Cemaleddin ebû el-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahned ebî el-Kâsım b. Hubkâ, *Lisân el-'Arab*, I-VI. (nşr. Abdullah Ali el-Kebir v.d.), Kâhire, tsz (Dâr el-Me'ârif), VI, 4418.

⁶ el-Fîrûzâbâdî, Ebû et-Tâhir. *el-Okyanûs el-Basît fi Tercemet el-Kâmûs el-Muhît*, (trc. Asım Efendi), I,III, İstanbul 1230-33; I-IV, İstanbul 1304-1305, I, 109.

⁷ İbn Manzûr, *Lisân el-'Arab*, VI, 4418; İbn Fâris, ebu el-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zeke-riyyâ, (v. 395h.), *Mu'cem Mekâyîs el-Luğa*, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dâr el-Cil, Beyrut, tsz., V, 429.

çarşaf gibi görünmesi hali,⁸ bulut yükselmesi,⁹ nesil ve topluluk¹⁰) anlamları vardır.

Bu kökten gelmiş olan إفعال babındaki إنشاء ise yaratmak, neşv-u nema bulmak, bir yerden çıkarmak, bir nesneyi yükseltmek, güzel şiir okumak veya güzel konuşmak, yeniden meydana getirmek ve yazmak gibi manalar taşır.¹¹

Kelimenin sülâsîsi ile if'âl babı arasında bir iç anlamı olduğu ortadadır. Sülâsîsindeki muhtelif manalar arasında, bir şeyin gelişmesi ve dikkat çekecek şekilde güzelleşmesi müşterek bir hususiyettir. Bu vasıf adeta if'âl babında bir şeyi göze hoş gelecek hale sokmak, süslemek ve ortaya koymak şeklinde tezahür etmiştir. Bu anlamın, insanın daha sonraları kazandığı güzel ve sanatkârane yazı yazma sanatı ile irtibatı ortadadır.

Rasulullah (s.a.v.)'den itibaren, başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere, Hadis-i Şeriflerin de tesiriyle büyük gelişmeler kaydederek bir sanat halini alan inşa'nun kelime ve ıstılah manalarını gördükten sonra, günümüz yazar-çizerleri için de bir örnek olmak üzere bu sanatın mümessili kâtipler, vasıfları ve eğitimleri hakkında da bir nebze bilgi vermeden geçmeyelim.

İnşa Sanatının Temsilcisi Kâtib

Rasulullah (s.a.v.)'e inen vahiyleri yazanlar (kuttâb el-vahy), Kur'ân'ın yazıya geçirilip tespit edilmesinde en mühim görevlerden birini deruhte etmekte idiler. Ubeyy b. Ka'b, Abdullah b. Mesud ve Zeyd b. Sabit bu önemli vazifeyi yüklenmiş olanların ilk anda hatıra gelenleri arasındadır. Bunlar İslam'ı kabule davet etmek için, Rasulullah (s.a.v.) tarafından Arabistan'ın belli-başlı şahsiyetlerine ve komşu devlet başkalarına gönderilen mektupları yazmakla da vazifelendirilmişlerdi.

⁸ İbn Manzur, *Lisân el-'Arab*, VI, 4418.

⁹ İbn Faris, *Mu'cem Mekâyis el-Luğa*, V, 429; el-Firûzâbâdi, *el-Kâmûs*, I,109; İbn Manzur, *Lisân el-'Arab*, VI, 4418.

¹⁰ İbn Manzur, *Lisân el-'Arab*, VI, 4418.

¹¹ İbn Manzur, *Lisân el-'Arab*, VI, 4418.

Kâtiplerin vazifeleri çok saygın idi; ilk dört halife ve Emeviler devri boyunca, silsile-i merâtipte, sonradan vezirin işgal ettiği yerde, sadece kâtip sıfatına sahip olan şahsiyetler yer alıyordu. Vezir sıfatı ancak Ebu'l-Abbas (132-134/750-754) zamanında kullanıldı. Bu esnada İran idare teşkilatı örnek alındı¹² ve yeni bir idare sistemi geliştirildi. Başkâtibe Kâtibu's-Sirr (hususî kâtip) deniliyordu. Ordunun hesapları, askerî maaşının kaydı kâtipu'l-Ceyş tarafından yapılırdı. Bütün kâtiplerin umumi heyeti Divan'ı teşkil ediyordu.

Kâtipler sınıfı zamanla geniş bir yetkiye sahip oldu ve bu sebeple de en yüksek dereceli memurlar bu sınıftan seçilmeye başlandı. Onların diğer âlimler zümresinin dışında kalmış olmaları muhtemeldir; çünkü kâtipler ilmi sahada, şair ve yazar olarak, nazarı dikkati celp ettikleri halde sayısız muhaddis, fakih ve kelâm bilginleri arasında isimlerinin zikredildiği vaki değildir.

Kâtipler her mevzuda umumi malumata sahip olmaları istenildiğinden, müellifler en eski zamanlardan itibaren, bu sınıfa mensup kimseler için eserler yazmaya başladılar ve bu görev ehemmiyetini kaybetmemiş olduğundan, onlar için yazılmış eserlerden müteaddit nüshalar bize kadar gelmiştir.

Kâtipde Aranılan Vasıflar

Kâtiplerin yetiştirilmesi hakkındaki belli-başlı eserler İbn Kuteybe (276/889)'nin *Edeb el-Kâtib*'i, İbn Durustevyehî'nin (472/958) *Kitâb el-Kuttâb*'ı, es-Sûlî'nin (336/947) *Edeb el-Kâtip*'i ve özellikle de el-Kalkaşendî (821/1418)'nin *Subh el-A'şâ* adındaki büyük hacimli ansiklopedik eseridir. Bu ilk üç eser bize ilk asırlarda işinin ehli bir kâtipden neler istenildiği hakkında mükemmel bir malumat veriyor. el-Kalkaşendî'nin *Subh el-A'şâ*'sı bu mevzudaki kâtibin amelî/pratik olarak, bütün bilmesi lazım gelen şeyleri ihtiva ediyor.

¹² F. Krenkow, (İA, Katib, VI, 431).

el-Kalkaşendî'nin yukarıda adı geçen; inşa ile ilgili meşhur eseri "Subh el-A'şâ"ında, kâtiplerin taşınması gereken ve kendi ifadesi ile mümkün olmayan vasıfları, vacib ve örfi olmak üzere ikiye ayırdığını, bunlardan vacib olanları on kalemde topladığını görmekteyiz.¹³ Şurası da unutulmamalıdır ki, İmam Şâfi'nin Kitâb el-Umm'unda vali ve kadı kâtipleri ile ilgili zikrettiği vasıflarla, el-Kalkaşendî'nin vacip vasıflar başlığı altında zikrettiği on vasıf paralellik arz etmektedir. el-Kalkaşendî şöyle demektedir: Kadı ve vali kâtibi için öngörülen bu vasıflar, sultanın kâtibi için daha da uygundur. Esasında bir kâtipte olması gereken vasıflar edebe dair eser veren müellifler tarafından da öngörülmüştür. Aşağıda bunları sırası ile el-Kalkaşendî'yi esas alıp, diğer müelliflere de temas ederek zikredeceğiz.

Kâtipte Aranılan Vasıflar

1. Müslüman Olmak: el-Kalkaşendî, kâtibin yazdığı veya dikte ettirdiği şeylere inanılması ve güvenilmesinin önde gelen şartının Müslüman olması olduğunu ifade eder. el-Kalkaşendî, milletin dili ve tesirli sözleri ile düşmana korku salan, hitabetinin güzelliği ile gönülleri cezbeden kimsenin, küfür ehlinden biri olmasının caiz olamayacağını vurgulamakta, buna sebep olarak da kâtibin Müslüman olmadığı takdirde Müslümanlar üzerinde ehl-i küfrün gözü ve sırlarına vakıf biri olacağı için, düşmanın bilmek isteyip de elde edemeyeceği bilgilere onun vasıtası ile ulaşacağı tezini ileri sürmektedir.

el-Kalkaşendî bu endişeye haklı olarak kapılmakta ve ilgili mesajı Kur'ân'dan almaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُوا مَا عَنْتُمْ قَدْ
بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

(Ey iman edenler! Kendi dışınızdakileri sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size fenalık etmekten asla geri durmazlar; hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Gerçekten, kin ve düşmanlıkları ağızlarından (dökülen söz-

¹³ Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subh el-A'şâ fi Smâ'at el-İnşâ*, I-XV, (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut-Lübnan, Dâr el-Kutub el-İlmiyye, I. bsk., 1407/1987, I, 93.

lerden) belli olmaktadır. Kalplerinde sakladıkları (düşmanlıkları) ise daha büyüktür.¹⁴

Müellif, âyet-i kerimedeki بئانه “sırdaş” ifadesi ile Müslümanların gelirlerini, ordu hazırlıklarını ne kadar asker ne kadar süvari vb. şeylere sahip olduklarını ifade ettiğini¹⁵ hatırlatmaktadır. Biz, onun bu sözlerinden bütün bu bilgilere sahip olan bir insanın Müslümanlar için tehlike arz ettiğini belirtmeye çalıştığı kanaatindeyiz.

Halife Ömer b. el- Hattab (r.a)’ın da gayr-i müslim kâtip istihdam edilmemesi hususundaki titizliği bilinmektedir. Nitekim Halife, valisi Amr b. el-As’a Mısır’ın fethinden sonra gönderdiği mektubunda, Müslümanlarla alakalı hiçbir mevzuda Müslüman olmayan birini çalıştırmamasını emretmişti. Amr b. Âs’ın şu ana kadar Müslümanların Mısır’la ilgili hiçbir bilgileri olmadığını, vergi miktarlarını bilmedikleri ve bu sebeple güvenilir Hristiyan kâtipler edindiğini, lüzum görülürse hemen azledileceklerini yazmıştı. Bu cevaba sinirlenen Halife: “Allah (c.c)’ın hain olduklarını bildirdiği kimseleri nasıl güvenilir bulursun! Zillate düşürdüklerini nasıl yüceltirsin! Uzaklaştırdıklarını nasıl yakın edersin!” diyerek azarlayıp; mezkûr âyeti zikrettikten sonra, “Nasranî öldü vesse lam” sözü ile mektubunu bitirmişti. Halife ‘Ömer’in Hristiyan kâtip konusunda Hasan el-Basri’yi de benzer ifadelerle azarladığı malumdur.¹⁶

Şâfi Mezhebinin kurucusu İmam eş-Şaffi’nin (204/819) de, hiçbir Vali ve Kadı’nın zimmî bir kâtip istihdam etmemesinin gerekliliği üzerinde durarak, kâtibin Müslüman olmasını ameli bir vacip olarak telakki ettiği de hatırlatılmalıdır.

2. Erkek Olmak: Kalkaşendî’ye göre kâtibin erkek olması umumun menfaati bakımından elzemdir.

3. Hür Olmak,

4. Mükellef Olmak,

¹⁴ Âli İmran, 3/118.

¹⁵ Kalkaşendî, *Subh el-A’sâ*, I, 93.

¹⁶ Kalkaşendî, *Subh el-A’sâ*, I, 94.

5. Adaletli Olmak: Kâtibin hür ve mükellef olmasının yanı sıra, fasık¹⁷ olmaması yani adil olması da Şafi'î ulemasının kadı kâtibi için ileri sürdüğü şartlardandır. Bulunduğu mevki'in önemi ve şerefi sebebiyle kâtibin, köle ve rüşdünü ispat edememiş bir çocuk olmaması, itimat edilebilmesi için de fasık bir insan olmaması vacip vasıflardandır. Hükümdar kâtibinin bu sıfatları taşıması ise kadı kâtibine göre evladır.

6. Belagat Ehli Olmak: el-Kalkaşendî'ye göre kâtip, bu vasfı ile ulaşabileceği en üst mertebeye ulaşacaktır. O, artık hükümdarın konuşan dili ve yazan elidir. Bir de bu hususiyetini zekâ, isabetli fikirler ve seçkin kelimelerle desteklerse, kolay ifadeler içerisinde sarih, net manalar tezahür eder. Kısa ve öz ifadeler kullanması gerektiğinde kısa ve öz, sözü uzatması gerektiği yerde de uzun tutar.¹⁸

İbn Abd Rabbihî de kâtibi anlatırken: Hiç kimse kâtibin yazdığı giriş bölümünü sonuç bölümüne, sonuç bölümünü de giriş bölümüne alamamalı diyor. Bir de tavsiye de bulunarak kâtime, yazısının gelişme bölümünü maksadı aşacak ölçüde uzun tutmamasını, gereğinden kısa da yazmamasını öğütlüyor ve: Sultanlara yazılan mektuplarda cümlelerin 2-3 satırda tutulması hoş görülmüş, daha fazlası çirkin telakki edilmiştir diye ilave ediyor.¹⁹

Kâtipten bir yazı yazması istendiğinde nasıl davranacağı hususunda görüşler ortaya konduğunu da görüyoruz. Buna göre kâtip, acele etmemelidir. Kâtip kalemini eline aldığı anda, konuyla ilgili ifadeler her yönden zihine hücum etmeye başlayacaktır. Kâtibin görevi, ifadelerin yerli yerine oturabilmesi için en olgunlarını seçtikten sonra yazmaya başlamasıdır.

7. Akıllı ve İleri Görüşlü Olmak: Akıl faziletlerin temeli, erdemlerin kaynağı olarak görülmekte, aklı olmayanın faydası da olmayacağı

¹⁷ Büyük günah sahibi, günahı ayan olmuş kişi.

¹⁸ Kalkaşendî, *Subh el-A'sâ*, I, 98.

¹⁹ İbn Abdi Rabbihî, Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed, *el-'İkd el-Ferîd*, I-VII, (Lecnet telif ve et-terceme ve en-neşr), Kahire, 1940, IV, 174.

vurgulanmaktadır. Zira kişinin sözü ve düşüncesi aklı nispetindedir. Aklı tam ise, kişinin görüşleri kâmil manadadır. Konuşmalarında ve yazılarında her şeyi yerli yerine oturtur, sözü zarif kullanır.

Eş-Şa'bi'ye: "Kişinin aklını nasıl ölçersin?" diye sorulduğunda, "Yazdığı zaman güzel yazarsa" diye cevap verdiği rivâyet edilmiştir.²⁰ Hasan b. Vehb ise kâtibî "farklı bedenler içerisinde parçalara bölünmüş yek bir vücut" olarak tavsif etmek suretiyle, kâtibin çok yönlülüğünü vurgulamak istemiştir.²¹

8. Şer'i Hükümleri ve Edebi Sanatları Bilmek: Cahil bir insanın doğru ile yanlış birbirinden ayıracak temyiz gücünün tam olmaması tabiidir. Böyle bir insan kitabet mesleğinde; kendisini muteber yollara götürebilecek bilgi rehberinden yoksun olacağı için doğruyu bulamayacak ve sapıtacak, aslı olmayan şeylere sarılmak suretiyle de hata etmesi kaçınılmaz olacaktır.

9. Kararlı ve Âlicenap Olmak: İnsan tabiatının, yazdıklarında tezahür etmesi kaçınılmaz olacağı için, hükümdar adına bir başka hükümdara yazan bir kâtibin bu vasıfları taşımaması düşünülemez.

10. Yetkin Olmak: Aciz, mesleğinde yetkin olmayan bir kâtip hükümdarlığa ve Müslümanların çıkarlarına eksiklik getireceği için, kargaşalara sebep olacaktır. Bu sebeple kâtibin ehliyetli olması vacib vasıflardan kabul edilmiştir.

Örfi Vasıflar

1. Fiziki Yapının Uyumluluğu: Kâtibin fiziki yapısının uyumlu olması makbuldür. Bu meyanda onun orta boylu, vücuduna uygun büyüklükte kafaya sahip, yuvarlak yüzlü, sakallı, yumuşak tabiatlı olması gerekir. Giyim kuşamında temiz ve zarif olması, konuşurken güzel ve yumuşak

²⁰ İbn Abd Rabbihî, *el-'İkd el-Ferîd*, IV, 174.

²¹ İbn Abd Rabbihî, *el-'İkd el-Ferîd*, IV, 174.

bir üslûp kullanması, mimiklerinin tatlılığı da aranan vasıflar arasında kaydedilmiş, hatta bineğinin alımlı olması bile ifade edilmiştir.²²

2. Titizlik: Kâtip, herhangi bir kelimenin bir harfini yazarken gayret ve dikkatini yalnızca o harfi yazıyormuşçasına teksif etmeli ve harfi bu ciddiyetle yazdıktan sonra diğerine geçmelidir.²³ Ayrıca yazısında kullandığı aletler için de titiz davranmalıdır. Uygun bir kalem kamışının, keskin bir bıçağının bulunması istenir.

Nihâyet kâtip, yazısının planına dikkat etmelidir. Güzel ve uygun bir girişten sonra gelişme bölümünü amacını aşmayacak şekilde işlemeli ve güzel bir şekilde sonuçlandırmalıdır. Burada kullanacağı malzeme, esasında onun öğrenimi ve eğitimi sırasında öğrendiği edebi (atasözü, nahiv, şiir ve kitabet örnekleri) ve tarihi (ahbar, siyer) bilgilerdir.

Kâtibin Eğitimi

İbn Abd Rabbihî el-'İkd el-Ferîd adlı eserinde, bir kâtibin yetişmesi için nelere muhtaç olduğu hususunda tavsiyelerde bulunurken, aslında kâtibin eğitimi ile ilgili bilgileri de vermektedir. O'na göre kâtip, kadim kâtiplere ait olduğu bilinen mektuplarını görüp, istifade etmeli; ufkunu genişletebileceği, kalemini zenginleştirecek güzel sözleri, şiir, ahbar, siyer ve gece sohbetlerini (esmâr) öğrenmeli; makâmât ve meşhur hatiplerin hutbelerini ihtiva eden kitaplar okumalı; Arapların önemli günleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Mantık bilmeli; İran atasözlerini, mektuplarını, antlaşmalarını, hayat tarzlarını, önemli olaylarını, savaş hilelerini, taktiklerini öğrenmelidir. Bunun yanı sıra belge kopyalamayı, sicil ve güven mektupları yazmayı bilmelidir. Ayrıca iyi şiir yazmalı ve aruz bilgisine sahip olmalıdır.

²² İbn Abd Rabbihî, *el-'İkd el-Ferîd*, IV,171; İbn Abdi Rabbihî bu bilgiyi Kurtuba'lı edip Muhammed b. İbrahim eş-Şeybânî (564/1168)'den vermektedir.

²³ İbn Abd Rabbihî, *el-'İkd el-Ferîd*, IV, 173. İbn Abdi Rabbihî bu hususiyeti, Kâtip Ali b. Râven en-Nasrânî'nin bir sözünden hareketle kaydetmektedir. Bu Kâtip En-Nedim'in verdiği bilgiye bakılırsa İranlıların, Bizanslıların ve Arapların darb-ı mesel ve vezizlerine dair eser yazmıştı.

Ayrıca bk. en-Nedim, Muhammed b. İshak, *el-Fihrist fi Ahbâr el-'Ulemâ' el-Musannifin min el-Kudemâ' ve el-Muhaddisîn ve Esmâ'i Kutubihim*, Beyrut 1398/1978, 316.

Bütün bu sayılan şeylerden önce, kâtibin iyi bir nahiv ve garib bilgisi olmalıdır ki, atasözlerini ve Kur'ân âyetlerini yerli yerinde kullanabilsin.

Müellif, kâtibin vezin ve kelime seçmeyi de öğrenmesi gerektiği üzerinde durarak; misaller de verir ve:²⁴ “En çok tercih gören kelimeyi, manaca en fasih olanını, en güzelini, en uygun olanını, yerine en yakışanını, özetle en asilini, düşünerek, tartarak ve süsleyerek seç!” diyerek vezin konusunda tavsiyelerde bulunur. Ona göre: أنا فاعل den أنا أفعل diye yazmak, فعلت yerine إستفعلت demek daha güzeldir.

Müellif tavsiyelerine devamlı: “Bir kelimeyi yazmadan önce o kelimeyi her kalıba koy! Hangisi daha hafifse onu kullan! Kelime sırtımasın, yerini beğensin. Aksi takdirde güzelleştirmeye gayret ederken; çirkinleştirir, düzeltmek isterken ifsad edersin. Çünkü kelimeler, yerli yerine oturmazsa, uymayan yamalıkla elbiseye yama yapmak olur ve güzelliği gider” diyerek, bir isimsiz şairin:

166

OMÜİFD

إِنَّ الْجَدِيدَ إِذَا مَا زِيدَ فِي خَلْقِ تَبَيَّنَ النَّاسَ أَنَّ الثَّوْبَ مَرْقُوعٌ

(Şâyet elbisenin yeni kısımları, eskisinden fazla olmazsa, insanlar yamalı olduğunu anlar.) şiirini ekler.

El-Endelusî, kâtibin kelimeyi seçerken harflerin mahreçleri konusunda da tavsiyelerde bulunmakta ve: Söz ne kadar tatlı, sade, hoş ve kelimeyi oluşturan harflerin mahreçleri ne kadar kolay olursa, kulağa daha kolay yerleşir. Gönüllerde kalıcı olur. Ağızlar daha kolay ifade eder. Özellikle de eşsiz bir manaya, uygun ve asil bir kelime tercüman olmuşsa. Zorluk, mananın tatlılığına hanel getirmemiş ve anlaşılır olmaktan çıkarmamışsa!.. şeklinde ifade kullanmaktadır.²⁵

Müellif, mana üzerinde de durarak, mananın görünmeyen ruha, kelimenin de bedene benzetildiğini, güzel ve asil bir mananın, kendisi gibi asil kelimelerle ifadesini bulduğu takdirde, açıklık kazanacağını, çirkin ve uygun olmayan kelimelerle söylenmesi halinde, güzel bir hanımın yırtık-

²⁴ İbn Abd Rabbihî, *el-'İkd el-Ferîd*, IV, 175.

²⁵ İbn Abd Rabbihî, *el-'İkd el-Ferîd*, IV, 186.

pırtık, eski elbiseler içerisinde çirkinleştirilmesine, küçük düşürülmesine benzeyeceğini ifade etmektedir.²⁶

Kâtibin eğitimi ile ilgili olarak İbn Abd Rabbihî'nin verdiği bilgilere ilaveten, el-Kalkaşendî de, toplu olarak şu bilgilere yer verir: Sarf, me'ânî, beyân ve bedî bilgilerinin yanı sıra hafız olması, Arapların övünçlerini, nefretlerini, cahiliye devri garib sözleri, milletlerin tarihlerini, sultan kunnamelerini bilmesi, ilim dallarını ve hangi ilim dalında kimlerin öne çıktığını, söz sanatı, nesir ve nazım hakkında bilgisinin bulunmasını, bu hususta nelerin övülüp; nelerin yerildiğini bilmesi zarureti öne çıkmaktadır.

El-Kalkaşendî'nin verdiği bu uzun liste burada bitmez. Ayrıca Listeye şunları da ilave eder: Milletlerin takvimlerini, önemli günlerini bilmeli, hat aletleri bilgisi yanında coğrafi bilgisi de olmalıdır. Hangi ülke kimlere komşudur, denizleri, ulaşım şekilleri, sırasıyla her devirdeki hükümdarlarını bilmelidir.

Kadim müellifler umumi manada kâtipleri, başta mektup kâtipleri olmak üzere, kadı kâtipleri, vergi kâtipleri, ordu kâtipleri, kadı ve şurta(polis) kâtipleri olmak üzere beş sınıfa ayırıp; kimlerin neleri öğrenmesi gerektiği hususunda da birbirlerine yakın bilgiler verirler.²⁷

el-Kalkaşendî ve birçok müellif, kâtibin, hükümdarın ve ileri gelen kimselerin yanında, nasıl giyineceklerinden nasıl davranacaklarına kadar uzun uzun bilgi verirler. Ayrıca yazı aletlerinin seçimi ve kullanıma hazır hale getirilmesi, güzel yazmanın önemi konusunda da geniş bilgiler bulmak mümkündür. Müellife göre bir süvari için mızrak ne kadar mühim ise, bir kâtip için de kalemi o derece mühimdir.

Kâtibin hükümdarlara, seyyidlere ve emirlere yazarken, nasıl hitap edeceği ve nasıl medihte bulunacağı üzerinde de uzun uzun durulduğunu görüyoruz. Kâtibin, hangi ifadeyi kim için nerede kullanacağını iyi

²⁶ İbn Abd Rabbihî, *el-'İkd el-Ferîd*, IV, 177.

²⁷ İbn Abd Rabbihî, *el-'İkd el-Ferîd*, IV, 177.

bilmesi, aksi halde belagatın ışıltılarının mecrasından çıkacağını vurguladığına şahit oluyoruz.

Ediplerin aynı manalara geldiği halde tercih ettikleri ifadeler vardır. Misal olarak: "أَبْقَاكَ اللهُ طَوِيلًا، وَعَمْرَكَ مَلِيًّا" (*Allah sana bereketli uzun ömürler versin!*) ifadesinde "أَبْقَاكَ اللهُ طَوِيلًا" ile "أَطَالَ اللهُ بِقَاكَ" mana bakımından aynı olmakla beraber, birincisi tercih görmüştür. Ayrıca mektuplarda: "جُعِلَتْ فِدَاكَ" ve "أَكْرَمَكَ اللهُ" ifadeleri edib şahsiyetler tarafından "جُعِلَتْ فِدَاكَ" ifadesinden daha tercihe şayan bulunmuştur. Çünkü onlara göre "جُعِلَتْ فِدَاكَ" (*uğrunda ölmek*) yerine göre hayır, yerine göre şer için de olabilir.

Diğer yönden mektubun muhataplarından her birinin kendine göre bir değeri ve bir ağırlığı vardır. Kâtibin bunu iyi değerlendirip; değerinin ne üstünde ne de altında hitap etmesi caiz görülmemiştir.

168 Hükümdarları överken dikkat edilmesi gereken hususlar arasında, OMÜİFD avamı medihte kullanılan ifadeler yerine, umumiyetle herkeste olması gereken vasıflarla değil, daha üstün vasıflarla methedilmeleri istenmiştir. İbn Abd Rabbihî Şair Ahveş'in avam ifadeleri ile hükümdarları övdüğü aşığıdaki beyti sebebiyle ayıpladığını rivâyet eder:

وَأَرَاكَ تَفْعَلُ مَا تَقُولُ وَبَعْضَهُمْ مَذْقُ الْحَدِيثِ يَقُولُ مَا لَا يَفْعَلُ

(Söylediğini yaptığını görüyorum. Halbuki bazıları iki yüzlülük edip; yapmadıkları halde yapmış gibi konuşurlar).²⁸

Şairin bu mısraı medihle ilgili olarak mana bakımından doğrudur ancak, hükümdarları medhederken onların şanını avama nispetle daha yüce tutmak gerekir. Zira doğru sözlü, sözünün eri olmak medih konusuna girse de, herkese şamildir. Onlar her insanda bulunması lazım gelen vasıflarla övülmezler. Zaid vasıflarla övülmelidirler.

Netice olarak insanın gönlünün ve kalbinin tercümanı dili ve kalemidir. İnsan diliyle konuşmak suretiyle diğer canlı varlıklardan ayrılarak insan vasfını kazanır. Hişam b. Abdulmelik "Allah, dili diğer azalar arasında yüceltmiş ve onu konuşturmuştur" diyerek dilin değerini ifadeye

²⁸ İbn Abd Rabbihî, *el-'Ikd el-Ferîd*, IV, 182.

çalışmıştır. Ali b. Ubeyde ise, "İnsanı dil, sevgiyi gözler ele verir" der. Eskiler: "المرء بأصغريه؛ قلبه ولسانه" (Kişi, kalbi ve dili ile insandır) diyerek insanı insan kılan iki küçük azaya dikkat çekmişlerdir.²⁹

Yazının Siyasi Sahada Kullanılışı

İslam öncesi Mekke'nin siyasi sahada geniş bir tecrübesi, yazıya aktarılmış kanunları olduğu düşünülemez. Ancak bu, onların gerek aralarında ve gerekse çevre kabileleri ile antlaşmalar yapmadığı manasına da gelmemeli, bunların son derece sınırlı seviyelerde kaldığı bilinmelidir. İslam geldiğinde ise, hareketli bir devreye girilmiş, bütün güç, kuralları ve kanunları olan devletin merkezinde toplanmıştı. Bu devletin çok geçmeden Bizans, Sâsâni ve onlara bağlı sömürgelerin başındaki krallarla siyasi ilişki kurması kaçınılmazdı. Bu siyasi ilişkilerde mektupların yazılması pek tabiidir. Ayrıca bu devlet, aradan on yıl gibi kısa bir süre geçmesinden sonra bütün bu çevreyi; İran, Irak, Suriye, Filistin ve Mısır'ı fethetmişti. Daha Rasulullah (s.a.v.)'in devrinde yazı siyasi hayata girmiş, komşu kabile başkanları ve krallarıyla antlaşmalar yapılarak, bunlar yazıya aktarılmıştı. Ne var ki, h.82/m.701 de Cemâcim'de çıkan bir yangında bir sandık dolusu yazılı antlaşma ve resmi vesika, divanla birlikte yanmış³⁰ geriye kalanlar ise, kısmen zaman, kısmen de Moğollar tarafından yok edilmişti.

Rasulullah (s.a.v.) devrinde kaleme alınan siyasi vesikalar arasında elimizde mevcut iki veya üç belge mevcuttur. Birincisi, Mukavkıs'a yazdığı İslam'a davet mektubu,³¹ ikincisi Munzir b. Savâ'ya³² ve üçüncüsü de, Necâşî'ye gönderdiği aynı muhtevadaki mektubudur.³³ Her ne kadar bu belgelerin çoğunun aslı zamanla kaybolmuşsa da, gerek hadis ravileri,

²⁹ İbn Abd Rabbihî, *el-'Ikd el-Ferîd*, IV, 179.

³⁰ Muhammed Hamidullah, *Mecmu'at el-Vesâik es-Siyâsiyye li'l-'Ahd en-Nebî ve el-Hilafet er-Râşide*, III: bsk. Beyrut, 1389/1969, Dâr el-İrşâd, 10.

³¹ Hamidullah, *el-Vesâ'ik es-Siyâsiyye*, 105.

³² Hamidullah, *el-Vesâ'ik es-Siyâsiyye*, 114.

³³ Hamidullah, *el-Vesâ'ik es-Siyâsiyye*, 75.

gerekse tarihçiler bize bu vesikalar ile ilgili doğru bilgiler verebilmişlerdir.

Rasulullah (s.a.v.)'in hicretten önceki devri, hazırlık ve tecrübe devridir. Zira o devirde Mekke'de yaşayan İslam cemaatinin henüz bir devleti ve idari sistemi mevcut değildi. Ayrıca, daha sonra İslam Devleti'nin kurulmasında büyük tesiri olacak olan 'Akabe Bey'atlarının dışında da bugünkü ismiyle "dış politika" diye isimlendirebildiğimiz harici bir siyasetten bahsetmek mümkün görülmemektedir. Bu söz konusu bi'atların da kâğıda döküldüğü söylenemez. Çünkü bunlar gizli ve şifahi olarak yapılmıştı. Böylece Medinelilerle irtibat kurulmuş, sonuç olarak hicret ve ardından Medine Anayasası³⁴ kaleme alınmıştı.

Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiğinde orada, birkaç Yahudi kabilesi ile karşılaşmış, bu kabilelerle bir sözleşme yaparak, onları kendi başkanlığında tesis ettiği federasyona³⁵ katmıştı. Mekke Müslümanlarının Medine'ye hicreti ve ardından İslam Devleti'nin kurulması, öncelikle Mekke müşrikleri ile siyasi ilişkilerin başlamasına sebep olmuştu. Bedir, Uhud, Hudeybiye ve Mekke'nin fethi olayları bu siyasi ilişkilerin neticelerini doğurdu. Bütün bu olaylara dair vesikaları Muhammed Hamidullah'ın "*el-Vesâ'ik es-Siyâsiyye*" isimli eserinde bulmak mümkündür.

Rasulullah (s.a.v.)'in başında bulunduğu İslam devletinin Bizans, İran, Habeşistan, Gassanîler, Bahreyn, Umman, Yemen, Necran, Hadramet vb. ülkelerle olan siyasi ilişkileri, Hudeybiye antlaşmasından sonrasına rastlar. Rasulullah (s.a.v.), bu ülkelerin krallarına doğrudan İslam'a davet mektupları göndermişti. Onlara bağlı sömürgelerin başındaki kimselere de ayrıca yazmıştı ki, bunlardan bazıları Müslüman olmuş, bazıları da reddetmiş ve yok olup tarihe karışmışlardır.

Rasulullah (s.a.v.)'in siyasi sahadaki mektupları, yabancılara gönderdiği mektuplarla sınırlı değildir. Civar şehir ve ülkelerde görevlendirdiği amillere/zekât memurlarına yazdığı mektuplar da unutulmamalıdır.

³⁴ Hamidullah, *el-Vesâ'ik es-Siyâsiyye*, 41-47.

³⁵ Hamidullah, *el-Vesâ'ik es-Siyâsiyye*, 13.

Hulefâ-yı Râşidîn de bu hususta Rasulullah (s.a.v.)'in izinden yürümüşlerdi. İslam coğrafyasının genişlemesi sebebiyle bu siyasi yazışmalar hem çoğalmış hem de çeşitlilik kazanmıştır. Her iki devirde de bu nevi yazışmalar i'caza ve kolay anlaşılır olmaya dayalı iken, zamanla bu sahadaki inşanın, daha uzun ve ağıdalı ifadeler ve tazim ihtiva eden cümlelerle genişlemeye başladığı görülecektir.

Yazının siyasi alanda kullanılmaya başladığı Rasulullah (s.a.v) devri vesikalarının umumi muhtevasını şu şekilde sıralamak mümkündür:³⁶

1. Yeni antlaşmalar veya eski antlaşmaların yenilenmesi,
2. İslam'a davet,
3. Görevlilerin tayini, görevlerinin anlatılması ve olaylar karşısında nasıl tasarrufta bulunacakları,
4. İktâ'lar verilmesi, mahsuller vs.
5. Emanlar ve tavsiyeler,
6. Rasulullah (s.a.v.)'in mektuplarına gelen cevaplar vb. muhtelif şeyler.

Yazının siyasi sahada kullanılmasını bu şekilde özetledikten sonra, Rasulullah (s.a.v.) devrinde inşaya kısaca bir göz atalım.

Rasulullah (s.a.v.) Döneminde İnşa

İnşâ sanatının temellerinin atıldığı ilk dönem Rasulullah (s.a.v.) devridir. Bu sanat Rasulullah (s.a.v) döneminde O'nun diğer devlet ve kabile reislerine yazdığı mektuplarda kullandığı usûl ve üslûp ile başlamış, zamanla bunlar inşânın temellerini oluşturmuştur. Şimdi Rasulullah (s.a.v.)'in günümüze kadar gelen bazı mektuplarını yakından inceleyelim:

³⁶ Hamidullah, el-Vesâ'ik es-Siyâsiyye, 14-15.

Rasulullah (s.a.v.)'in Mektuplarında Yazım Üslûbu

Başlık:

El-'Ikd sahibi İbn Abd Rabbihî meşhur eserinde mektupların başında:

﴿بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا وَمُرْسِيهَا﴾

(Onun -geminin- yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır)³⁷ âyeti ininceye kadar:

“بِسْمِ اللَّهِ” ibaresinin kullanıldığını, bu âyetten sonra “بِسْمِ اللَّهِ” diye mektuplara başlandığını ifade eder. Ancak henüz sürecin bitmediğini vurgulayarak bir diğer âyet:

﴿قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ﴾

(ister Allah deyin, ister Rahman deyin de)³⁸ âyeti inince, “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” diye yazılmaya, daha sonra:

﴿إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

(O –mektup- Süleyman'dandır. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla (başlamakta)dır)³⁹ âyeti inince de Rasulullah (s.a.v.)'in, mektuplarına “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” ile başladığını, kendisinden sonra da mektuplara besmele ile başlamanın sünnet olduğunu rivâyet eder.⁴⁰

Ünvan:

Rasulullah (sav)'in mektupları, kendi adıyla başlar, mektubun muhatabının adı daha sonra yazılırdı. Bu, Araplarda eski bir gelenek olduğu için yeni bir gelişme şeklinde değerlendirmiyoruz. Araplar kendilerinden daha yaşlı veya konumu itibarıyla daha yüksek kimselere mektup yazdıkları zaman, istisnaları olmakla birlikte, önce onun ismiyle başlardı.

³⁷ Hûd Sûresi, 11/41.

³⁸ İsrâ Sûresi, 17/110.

³⁹ Naml Sûresi, 27/30.

⁴⁰ İbn Abd Rabbihî, *el-'Ikd el-Ferîd*, IV, 158.

Sahabe de Rasulullah (s.a.v.)'e mektup yazdıkları zaman: “... الى محمد رسول الله” diye başlamaktaydılar.

Sonuç olarak:

1) Rasulullah (s.a.v.)'in mektuplarının tamamı kendi ismiyle başlamakta idi.

2) Rasulullah (s.a.v.) adını “رسول الله” (Allah'ın Elçisi) veya “نبي الله” (Allah'ın Peygamberi) sıfatlarıyla tamlayarak “من محمد رسول الله” veya “من محمد نبي الله” şeklinde yazarlardı.⁴¹ Hem رسول hem نبي ifadelerini nadiren cem etmişlerdir. Elimizdeki mektup örneklerine baktığımızda bu iki vasfın bir arada zikredildiği nadir mektuplar arasında Hâlid b. Velîd'e gönderdiği mektubunu görüyoruz.⁴² Mektubun başlığı:

“بسم الله الرحمن الرحيم، من محمد النبي رسول الله الى...”

3) Rasulullah (s.a.v.) mektubun muhatabının ismini yazarken tazim ifadeleri kullanmazdı. Bu hususta da istisnai olarak Ukeydir Dûme'ye gönderdiği mektubunda Hâlid'i “سيف الله” (Allah'ın kılıcı) diye vasıflandırdığına şahit olmaktadır.⁴³

4) Rasulullah (s.a.v.) kendisine raci bir zamir kullandığında, tazimden kaçınır ve tevazuyu seçer, müfred zamiri tercih eder, “أنا”, “بخبرني”, “جاءني” gibi ibareleri tercih ederdi.

Muhatabına hitap ederken de ikinci şahıs zamiriyle hitap eder, muhatabı iki kişi ise tesniye sigası kullanırdı. Hicretin yedinci yılında Amr b.

⁴¹ Resûlullah (s.a.v.) yalnızca Hudeybiye Barışı sırasında Kureyş heyeti karşı çıktığı için “رسول الله” ifadesini kullanmamış, عبد الله ibaresini yazdırmıştır. Daha geniş bilgi için bk. Abdülmelik b. Hişam, *Es-Sîre en-Nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sekkâ' v.d.) I-IV, Kâhire 1375/1955., II, 216.

⁴² Muhammed b. Cerîr et-Taberi, *Târîh er-Rusûl ve'l-Mulûk*, (nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Kâhire tsz., Daru'l-me'ârif, III, 156; İbn Hişâm, *Sîret* II, 383; Kalkaşendî, *Subh el-A'sâ*, VI, 376.

⁴³ Kalkaşendî, *Subh el-A'sâ*, II, 246, IV, 370; İbn Abd Rabbihî, *el-'Ikd el-Ferîd*, I, 112.

el-Âs'la gönderdiği mektubunda el-Culendâ'nın iki oğluna hitabı ve mektubun tam metni şöyledir:

"بسم الله الرحمن الرحيم"

من محمد عبد الله ورسوله الى جيفر وعبد ابني الجُلْدَى. سلام على من اتبع الهدى،

أما بعد: فإني أدعوكمما بدعاية الإسلام، أسلما تسلما، فإني رسول الله إلى الناس كافة، لأنذر من كان حياً ويحق القول على الكافرين، وإنكما إن أقررتما بالإسلام وأيتكما، وإن أبيتما أن تقررا بالإسلام فإن ملككما زائل عنكما، وخيلي تحل بساحتكما، وتظهر نبوتي على ملككما".

(Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'den, el-Cülendâ'nın iki oğlu Ceyfer ve Abd':

Allah'ın hidâyet yolu üzerinde bulunan kimselere selam olsun!⁴⁴ Ben her ikinizi de İslâm'ın çağırdığı yola davet ediyorum. Bu halde ikiniz de (İslâm'a) giriniz ve böylece ikiniz de emniyet ve selamet içinde olunuz. Zira ben Allah'ın bütün insanlar için gönderdiği ve bütün canlı varlıkları aydınlatmak üzere vazifelendirdiği bir elçisiyim. (Allah'ın) sözü kâfirler üzerinde gerçekleşecektir. Bu duruma göre her ikiniz de İslâm'ı kabul edecek olursanız, her ikinizi de (iş) başında tutacağım. Fakat böyle olmayıp da İslâm'ı reddedecek olursanız bu halde mülk ve saltanatınızı elinizden alacağım. Süvarilerim sizin ülkenizde karargâh kuracaklar ve benim nübüvvetim böylece her ikinizin de mülkü üzerinde muzaffer olacaktır).⁴⁵

Kendisine yazılan mektuplarda ise üç farklı üslûptan bahsedilebilir. Ya iki tarafın da isminin zikredilmediği mektuplar. Buna örnek olarak

⁴⁴ Mektupta yer alan ve Kur'an-ı Kerim'de de görülen (bk. Tâhâ Sûresi, 20/47) bu selam ifadesi, ileride de görüleceği üzere henüz Müslüman olmayanlar için kullanılmakta idi.

⁴⁵ Nureddin el-Halebî, *İnsan el-Uyûn fi Sîret Emin el-Me'mun, es-Sîre el-Halebiyye*, I-III, Beyrut, tsz. Dâr el-Me'ârif, II, 374; İbn Abd Rabbihî, *el-'Ikd el-Ferîd*, VI, 380; Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhib el-Ledünniyye bi el-Minah el-Muhammediyye*, (nşr. Salih Ahmed eş-Şâmî), el-Mekteb el-İslâmî, 1412/1991, *el-Mevâhib el-ledunniyye "Zerkânî şerhi"* III, 404. Yukarıda tam metnini verdiğimiz mektup, Ubey b. Ka'b tarafından kaleme alınmıştı.

Munzir b. Sâvâ⁴⁶ ve Hevze'nin⁴⁷ cevap olarak yazdığı mektupları gösterilebilir. Ya da iki tarafın adı yazıldığı halde kendini üstün göstermek, gayr-i ahlaki davranmak maksadına yönelik olarak Rasulullah (s.a.v.)'in adı sonraya bırakıldığı mektuplardır. Bu şekilde yazılmış mektuba misal olarak Müseylemetu'l-Kezzâb'ın Rasulullah (s.a.v.)'e ortaklık teklif ettiği mektubu gösterilebilir.⁴⁸ Üçüncü olarak da iki tarafın da isimlerinin zikredildiği fakat Rasulullah (s.a.v.)'in adının edeben önce anıldığı mektuplardır. Buna örnek olarak Hâlid b. Velîd⁴⁹ ve Necâşî'nin⁵⁰ gönderdiği mektuplar zikredilebilir.

“إلى محمد رسول الله من ” ve “لمحمد النبي رسول الله صلى الله عليه وسلم من خالد بن الوليد...”
 “النجاشي الاصم بن أبحر...”

Bu davranışın Rasulullah (s.a.v.) ve O'nun nübüvvet makamını tazime yönelik bir davranış olduğu açık bir hakikattir.

Selam:

Selam, Rasulullah (s.a.v.)'in mektuplarının ayrılmaz bir parçası idi. Besmele ve tarafların isimleri zikredildikten hemen sonra yazılır ve muhataplarına göre ifade değişiklikleri gösterirdi.

Muhatap Müslüman ise “سلام عليك” ibaresini umumiyetle Allah'a hamd ifadeleri takip ederdi. Muaz b. Cebel'in oğlunun vefatı üzerine Rasulullah (s.a.v.)'in gönderdiği mektubu⁵¹ şu şekildedir: “من محمد رسول الله”
 “الى معاذ بن جبل، سلام عليك فاني احمد اليك الله الذي لا اله الا هو...”

⁴⁶ Kastallânî, *el-Mevâhib el-Ledünniyye*, II, 374; el-Mevâhib el-Leduniyye “Zerkânî şerhi” III, 402.

⁴⁷ Kastallânî, *el-Mevâhib el-Ledünniyye*, II, 376; el-Mevâhib el-Leduniyye “Zerkânî şerhi” III, 408.

⁴⁸ Taberî, *Târîh* III, 166; İbn Hişâm, *Sîret* II, 388.

⁴⁹ Taberî, *Târîh*, III, 156; İbn Hişâm, *Sîret*, II, 383; Kalkaşendî, *Subh el-A'sâ*, VI, 465.

⁵⁰ Halebî, *es-Sire el-Halebiyye*, II, 370; Taberî, *Târîh*, III, 89; el-Kalkaşendî, *Subh el-A'sâ*, VI, 466; İbn el-Esir, Ali b. Muhammed, *Usd el-Ğabe fi ma'rifet es-Sahabe*, (nşr. Muhammed İbrahim el-Benna v.d.), I-VII, Kahire 1390-93/1970-73, I, 62;

⁵¹ Kalkaşendî, *Subh el-A'sâ*, IX, 80.

hammed'den Mu'âz b. Cebel'e, Selam üzerine olsun! Şüphesiz ben, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a senin için şükrederim...)

Mektubun muhatabı Müslüman değilse, "سلام على من اتبع الهدى" (Selam Allah'a/hidayete tabi olanların üzerine olsun) şeklinde selamlanır, hamd ibaresine yer verilmezdi. Rasulullah (s.a.v.)'in Mukavkıs⁵² ve Herakliyus'a⁵³ gönderdiği İslâm'a davet mektuplarında muhataplar bu şekilde selamlanmışlardı. Metinlerin giriş bölümü şöyledir:

"بسم الله الرحمن الرحيم، من محمد رسول الله إلى المقوقس عظيم القبط، سلام على من اتبع الهدى..."

بسم الله الرحمن الرحيم، من محمد عبد الله ورسوله إلى هرقل عظيم الروم ، سلام على من اتبع الهدى..."

Rasulullah (s.a.v.), bazen mektubunda bu selam ifadesine ilaveler de yapardı. el-Hâris b. Ebî Şimr el-Gassânî'ye yazdığı mektubunda bunu görmekteyiz:

"بسم الله الرحمن الرحيم، من محمد رسول الله إلى الحارث بن أبي شمر. سلام على من اتبع الهدى وأمن بالله وصدق..."

Rasulullah (s.a.v.), bazen mektubunda bu selam ifadesine ilaveler de yapardı. el-Hâris b. Ebî Şimr el-Gassânî'ye yazdığı mektubunda bunu görebilmekteyiz: Müslüman olmayan muhataplar için mektuplarda kullanılan bir başka selamlama ifadesi de "سَلِّمْ اَنْتَ" dir. Rasulullah (s.a.v.)'in Necâşî'ye⁵⁴ ve Munzir b. Sâvâ'ya⁵⁵ gönderdiği İslâm'a davet mektupla-

⁵² Takiyyuddin ebî el-Abbâs Ahmed b. Ali el-Makrizî, *Kitab el-Mevâ'ız ve el-İ'tibâr bi Zikr el-Hitat ve el-Âsâr*, I-II, Bağdat tsz. , I, 29; Kalkaşendî, *Subh el-A'şâ*, VI, 378; Halebi, *es-Sîre el-Halebiyye*, II, 371.

⁵³ Halebi, *es-Sîre el-Halebiyye*, II, 36; Buhârî, *Sahih*, I, 5; 165; Taberî, *Târîh* III, 87; Müberred, ebû el-'Abbas Muhammed b. Yezid, *El-Kâmil fi el-Lüga ve el-Edeb*, I-IV, (nşr. Muhammed Ebû el-Fazl İbrahim), Kâhire, tsz. Dâr el-Fikr el-'Arabî, *el-Kâmil fi et-Târîh*, II, 81; *el-Eğânî*, Ebû el-Ferec el-İsfehânî, (Ali b. Hüseyin), *Kitâb el-Eğânî*, I-XIV, XVI, Kâhire 1927; XV, XVII-XXIV (nşr. Abdusselam M.Harun-Abdulkerim el-Azbavi v.d.), Kâhire 1970-74, (Dâr el-Kutub el-Mısriyye). VI, 93; Kalkaşendî, *Subh el-A'şâ*, VI, 376.

⁵⁴ Safvet, *Cemhera*, I, 36.

rında bu ibare kullanılmış, hemen arkasından Allah'a hamd ifadesi yer almıştır. Adı geçen mektupların girişi şu şekildedir:

"...سلم أنت ، فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو الملك القدوس..."

"...سلم أنت ، فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو ،..."

Necâşî ve Munzir İslâm'ı kabul ettikten sonra Rasulullah (s.a.v.) tarafından kendilerine yazılan mektuplarda سلام عليك yerine سلم انت ibaresiyle selamlanmışlardır.⁵⁶

Rasulullah (s.a.v.)'in, içinde "selam" ibaresi yer almayıp sadece hamd ibaresinin bulunduğu ender mektuplardan biri Eksem b. Sayfî'ye gönderdiği mektubudur:⁵⁷

"من محمد رسول الله إلى أكنم بن صيفي،

أحمدُ الله إليك، إن الله أمرني أن أقول لا إله إلا الله. وأمرَ الناس بها والخلق خلق الله، والأمر أمر الله، خَلَقَهُمْ وَأَمَاتَهُمْ، وَهُوَ يُنْشِرُهُمْ، وَلَتَعْلَمَنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ".

"Allah'ın Resûlü Muhammed'den el-Eksem b. Sayfî'ye, Allah'a hamd-ü senalar olsun. Allah bana kendisinden başka Tanrı olmadığını söylememi emretti ve ben de insanlara aynı şekilde bunu söylemelerini emrettim. Yaratılanlar Allah'ın yarattığı varlıklardır ve emir Allah'ın emridir. Onları Allah yarattı. Canlarını alacak olan da, diriltecek olan da O'dur. Şu saatten itibaren O'nun hakkındaki haberleri kesinlikle öğreneceksin".

Selâm'ın zikredilmediği bir başka mektubu da, İslâm'a girdikten sonra Ukaydir b. Dûme'ye yazılan mektuptur.⁵⁸ Giriş metni şöyledir:

"بسم الله الرحمن الرحيم، هذا كتاب من محمد رسول الله لأكيدر دومة، حين أجاب إلى الإسلام،..."

⁵⁵ Safvet, *Cemhera*, I, 45.

⁵⁶ Bk. "Resûlullah (s.a.v.)'in Munzir'e cevabı"; Safvet, *Cemhera*, I, 41.

⁵⁷ Safvet, *Cemhera*, I, 68-69.

⁵⁸ Ahmed b. Yahya el- Belâzûrî, *Futûh el-Buldân*, (nşr. Rızvan Muhammed Rızvan), Kahire 1932, 68; Kalkaşendî, *Subh el-A'sâ*, II, 246 ve VI, 370; Halebi, *es-Sîre el-Halebiyye*, II, 329; İbn Abdi Rabbih, *el-'İkd el-ferîd*, I, 112.

Rasulullah (s.a.v.)'in mektupları arasında bir mektup türü daha vardır ki, bu mektupta ne başlık ne isim, ne besmele, ne de hamd ve şükür ifadeleri bulunurdu. Bunları “askerî direktifler” olarak vasıflandırmak mümkündür. Abdullah b. Cahş'a verip muayyen bir yere kadar açmamasını emrettiği mektubu bu nevidendir. Abdullah söz konusu o muayyen yere ulaşıp mektubu açtığı anda: “Kureyş'i gözetle...”⁵⁹ direktifiyle karşılaşmıştı.

Bu manada Rasulullah (s.a.v.)'in bir başka mektubu, -belki pusulası demek daha doğru olacaktır- amcası Abbas'a gönderdiği yazıdır. İslam'ın Mekke'deki ilk gözü kulağı diye de niteleyebileceğimiz amcası Abbas (r.a.) Mekke'de müşriklerle ilgili bilgileri Medine'ye ulaştırıyordu. Ancak, Rasulullah (s.a.v.)'i özlemişti ve bir an önce kendisine kavuşmak istiyordu. Ne var ki kendisine ulaşan pusulada “إن مقامك بمكة خير” (Mekke'de bulunman daha hayırlıdır)⁶⁰ deniyordu. Ne gönderen ne gönderilen, ne besmele, ne selam yazılmamıştı. Maksat, Kureyş'in eline geçmesi halinde, götürenin ve muhatabın can emniyetini tehlikeye atmamaktı tabii. Muktezayı hale uygun olarak, mektubun muhatabının konumu göz önünde bulundurulmuştu.

Selam bahsini kapatırken henüz İslâm'ı din olarak seçmemiş insanlardan Rasulullah (s.a.v.)'e gönderilen mektupların durumunu da kaydedelim. Bu tür mektuplarda hiçbir selam ifadesine rastlanmaz. Bu mektupların en meşhuru Ebû Süfyân'ın Müslüman olmadan önce yazdığı mektubudur. Onun mektubunda şirk ve dalalete sarılmış bir nefsin kin dolu, nefret dolu tabirleriyle karşılaşırız.

(أما بعد) ifadesi:

Selamdan sonra, mektubun ana muhtevasına girişin bir ifadesi idi. Gerek cahiliye dönemi mektuplarında gerek başkalarının Rasulullah (s.a.v.)'e gönderdikleri mektuplarda muhteva öncesinde hep zikredildi. Bu ifade

⁵⁹ Ahmed Çelebi, *el-Cihâd ve en-Nuzum el-'Askeriyye fi et-Tefkîr el-İslâmî*, (nşr. Mektebet en-Nahda el-Mısriyye), III. bsk. Kâhire 1982, 89; İbn Hişâm *Sîret*, II, 252; İbn Sa'd, II, 10 vd.

⁶⁰ Hamidullah, *el-Vesâ'ik es-Siyâsiyye*, 52.

Rasulullah (s.a.v.)'in çoğu mektup ve hutbelerinde de yerini aldı.⁶¹ İslâm'la beraber ortaya çıkmış bir ifade değildir.

أما بعد ifadesiyle ilgili olarak burada bir istisnayı da zikretmek istiyoruz. Bu ifade Rasulullah (s.a.v.)'in Hâris b. Ebî Şimr ve Hevze b. Ali'ye gönderdiği mektuplarda görülmez. Selamdan sonra doğrudan doğruya konuya girilir.⁶²

Mektuplarda sonuç bölümü:

Rasulullah (s.a.v.)'in mektupları, muhatabının Müslüman veya gayr-i müslim olmasına göre değişik selam ibareleriyle sona ererdi. Mektubun gönderildiği kimse Müslüman ise, selam ibaresinden sonra bazen dua cümleleri de yer alır, sonuç kısmı:

"...والسلام ورحمة الله", "يغفر الله لك..." ifadeleriyle nihâyete ererdi.

Mektubun muhatabı henüz Müslüman olmamış bir kimse ise, son kısım: "والسلام على من اتبع الهدى" veya "والسلام عليكم إن أطعتم" şeklinde bağlanırdı.

Mektuplarda kâtip adı:

Mektuplarda en son ifade umumiyetle mektubu yazan kâtipin adıyla, bazen de ortada şahitlendirilmesi gereken bir husus varsa, orada hazır bulunan kimselerin şahit olarak yazılmalarıyla bitirilirdi.

Rasulullah (s.a.v.) kendi devrinde, Hulefâ-yı Râşidîn de (r.a) kendi dönemlerinde bu sünnete uyarak Kureyşli müşrikler, Yahudiler, Necrân Hıristiyanları ve başkalarıyla yaptıkları yazılı barış antlaşmalarında, metnin sonuna kâtipin adı ile şahitlerin adlarını teker teker yazarlardı.⁶³

⁶¹ Muhammed Abd el-Hayy el-Kettanî, *et-Terâtîb el-İdâriyye*, Rabat 1346-1349, I, 141. Ayrıca Buhârî, Hişâm b. Urve'ye dayandırdığı rivâyetinde Urve'nin "Resulullah'ın birçok mektubunu gördüm, her yeni konuya "أما بعد" diye başlıyordu" dediğini zikreder. Bk., Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhari, *el-Edeb el-Müfred* (notlarla nşr. Fazlullah es-Samed, Fazlullah el-Ceylânî) Hims 1388h., II, 559.

⁶² Bk. Safvet, *Cemhera*, I, 44, 48.

⁶³ Hamidullah *el-Vesâ'ik es-Siyâsiyye*, Vesika no: 34, 41, 44, 124. Ayrıca şahit isimlerinin yazıldığı mektuplar için bk. a.e., vesika no: 43, 48, 124.

Tarih:

Rasulullah (s.a.v.)'in hicreti esas alınarak tarih koymanın Ömer b. el-Hattâb (r.a)'ın halifeliği sırasında ortaya çıktığı bilinmektedir. Ancak, Ebû Cafer en-Nahhâs "*Smâ'at el-Kuttâb*" adlı eserinde, ondan da naklen el-Kalkaşendî "*Subh el-A'sâ*"sında İbn Şihâb'a uzanan senediyle Muhammed b. Cerîr'den şu rivâyeti aktarır: "Rasulullah (s.a.v.) Rabî'u'l-evvel ayında Medine'ye geldiğinde tarih konulmasını emretti." El-Kalkaşendî bu cümleden hareketle tarih koyma olayının hicret yılında Rasulallah (s.a.v.)'le başladığı fikrine itibar etmiştir.⁶⁴ Ancak bu rivâyetin senedinde birden fazla râvî kopukluğu olduğunu iddia eden Zerkânî, meşhur görüşün İbn Hacer'in de belirttiği gibi, tarihin Ömer b. el-Hattâb (r.a) zamanında konulduğu şeklindedir.⁶⁵

Mektuplara nasıl tarih konulduğu konusunda ise İbn Abd Rabbihî bize fikir vermektedir.⁶⁶ Mektuplara tarih konmadan önce içinde bulunan aydan kaç gün kaldığına ve ne kadar gün alındığına bakılır. Şâyet geçen günlerin sayısı ayın yarısından az ise, "şu aydan şu kadar gün geçti" diye yazılır. Kalan günlerin sayısı ayın yarısından az ise, bu defa "geçti" kelimesi yerine "kaldı" diye yazılır. Bir kısım kâtipler, ayın tamamlanıp tamamlanmayacağı bilinemeyeceği için "geçti" ifadesinin kullanılmasının daha doğru olacağı kanaatindedirler.

Netice olarak Rasulallah (s.a.v.)'in mektupları gerek plan, gerekse metot olarak, umumi hatlarıyla bu şekilde idi. Özetleyecek olursak:

1) Besmele ile veya Besmele ve hamdeyle başlardı.

2) Mektubu gönderenin ve gönderilen şahsın veya tarafların isimleri yazılır, bu isimler zikredilirken önce Rasulallah (s.a.v.)'in ismi unvanı ile birlikte kaydedilirdi.

⁶⁴ Kalkaşendî, *Subh el-A'sâ*, VI, 240.

⁶⁵ İbn Hacer el-'Askalânî, *Feth el-Bârî bi Şerhi Sahih-i Buhârî*, (nşr. Taha Abdurrauf Sa'd), I-XXVIII, Kahire 1398/1978, XV, 127; Zerkani, *Şerh el-Mevâhib*, I, 352; Kettani, *et-Terâtib el-İdâriyye*, I, 257.

⁶⁶ İbn Abdi Rabbih, *el-'Ikd el-Ferîd*, IV, 159.

3) Mektubun ana konusuna “أما بعد” ibaresiyle girilir ve

4) Muhatabın Müslüman olup olmamasına göre uygun bir selamla son bulurdu.⁶⁷

Rasulullah (s.a.v.)'in Mektuplarında Kur'ân'ın Etkisi

Arap edebiyatında hitabet, tevkî'ât⁶⁸, siyasi şiir, vaaz, kıssa gibi hemen hemen her türde etkisi görülen Kur'ân-ı Kerîm'in, inşa sanatını da etkisi altına alacağı kaçınılmazdı. Bunun en bariz misali Rasulullah (s.a.v.)'in mektubunda sıkça rastlanan âyetlerdi. Hemen belirtelim ki bu âyetler söz konusu mektuplarda lafzan yer almakla kalmamış, anlamları itibariyle de mektuplara üslûp açısından yön vermiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muhatabı olan Rasulullah (s.a.v.)'in mektuplarında âyetlerin şahit olarak kullandığı her fırsatta görülür. Bu mukaddes kitabın büyüleyici beyânı, onun mektuplarındaki ilham kaynağı ve en önemli hareket noktası, fesâhatının da en önemli kaynağını teşkil etmektedir.

181
OMÜİFD

Rasulullah (s.a.v.)'in âyetleri zikrederken iki esasa dayanan ince bir metot izlediği görülür:

Birincisi, mektup gönderdiği kimsenin yapısını, dini ve ictimai yerini gözetiyor.

Rasulullah (s.a.v.), Ehl-i Kitapdan birine gönderilen mektupta, o kimsenin ictimai durumunu dikkate alarak Kur'ân'da Âl-i 'İmran suresinde mevcut 64. âyete yer veriyordu:

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾.

(Ey ehl-i kitap! Gelin sizinle bizim aramızda müşterek olan bir ilkede birleşelim!: Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim; O'ndan başka hiç-

⁶⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. *Kuttâb en-Nebî* (s.a.v.), 25-29.

⁶⁸ Halife, Sultan ve Padişahların gelen mektupların altına bizzat kendi elleriyle düştükleri notlar.

bir varlığa ilahlık yakıştırmayalım ve birbirimizi rab edinmeyelim de. Eğer onlar yine de yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz Allah'a teslim olmuş (Müslüman) kimseleriz! deyin)⁶⁹ âyeti, ehl-i kitabı muhatap alıyordu.⁷⁰ Makama uygun olmadığı için Ehl-i Kitaptan olmayan hiç kimseye bu âyet yazılmamıştır.

Habeşistan Kralı Necaşi de dindar bir Hristiyan idi. Rasulullah (s.a.v) kendisine yazdığı İslam'a davet mektubunda İsa (a.s)'ın durumunu şu sözleriyle anlatıyordu:

"... وأشهد أن عيسى بن مريم روح الله وكلمته، ألقاها إلى مريم البتول الطيبة
الحصينة"

(Meryem oğlu İsa'nın O'ndan bir ruh ve temiz, iffetli, bakire Meryem'e ilka edilmiş kelimesi olduğuna şahadet ederim). Rasulullah (s.a.v.)'in bu sözleri:

﴿إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ...﴾

(Hani Melekler: Ey Meryem! Allah sana Adı Meryem oğlu İsa olan, kendisinden bir Kelimeyi (Ol! Emriyle var olacak olan bir çocuk) müjdeliyor. demişlerdi...)⁷¹ âyetinden iktibastır. Rasulullah (s.a.v.) bu cümlelerin devamında: "فحملت بعيسى، حملته من روحه ونفخه..." derken yine Kur'ân'ın Tahrim Suresi'ndeki 12. âyete işaret ediyor: ﴿وَمَرْيَمَ ابْنَتِ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَيْنَا فِي رَحْمَتِنَا فَتَمَحَّصْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا﴾ (İffetini korumuş olan, İmran kızı Meryem'i de (Allah örnek gösterdi). Biz ona ruhumuzdan üfle-dik...)⁷². Daha sonra Rasulullah (s.a.v.) söz konusu mektubunda Hristiyanlıkta mevcut hoşgörü, barış ve sevgi ruhunu göz önünde bulundurarak, bu dinin yapısıyla uzlaşan yüce sıfatlara da yer veriyor:

"فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن..." ki bilindiği gibi burada:

⁶⁹ Âli İmran Sûresi, 3/64.

⁷⁰ Bk. Resûlullah (s.a.v.)'in Herakliyus'a gönderdiği İslam'a davet mektubu, Hamidullah, *el-Vesâ'ik es-Siyâsiyye*, 81; Ayrıca bk. Mukavkis'a mektubu, 106.

⁷¹ Âli İmran Sûresi, 3/45.

⁷² Tahrim Sûresi, 66/12.

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ
الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

(O, kendisinden başka hiçbir tanrı olmayan Allah'tır. O, mülkün sahibidir, eksiklikten münezzehtir, selamet verir, emniyete kavuşturur, üstündür, istediğini zorla yaptırır, büyüklükte eşi yoktur, Allah onların koştukları eşlerden (ortaklardan) münezzehtir.⁷³ âyetine telmih (atıf) yapılmıştır.

Rasulullah (s.a.v) bu mektubunda, Necaşi'yi en çok sarsacak ve önünde eğileceği sıfatları sıralamış, ayrıca iki İlahî inancın doğru buluşma noktalarını açıklamak için bunları ortaya koymuştur. Böylece, bir taraftan İsa (a.s) ve annesi Meryem (a.s) yüceltilip tazim edilirken, diğer bir taraftan da Kureyş'in, Müslümanların hicretini önlemeye matuf hareketleri boşa çıkarılmıştır.

Mektup, Pers imparatoru gibi Ehl-i Kitap olmayan bir kimseyi muhatap aldığında, bu defa en uygun üslûp "Uyarıcı Peygamber" üslûbudur. Rasulullah (s.a.v) Kisra'yı İslam'a davet ettikten sonra:

"فإني أنا رسول الله إلى الناس كافةً لأنذرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيُحِقُّ الْقَوْلَ عَلَى الْكَافِرِينَ" (Ben, bütün insanlığa, can taşıyan herkesi uyararak ve kafirler hakkındaki hüküm yerini bulsun diye gönderilmiş; Allah'ın elçisiyim) demek suretiyle bu âyetteki ikinci (muhatap) şahıs ifadesi⁷⁴ birinci şahsa (mütekellime) çevrilerek şahit tutulmuştur.

İkincisi, mektubun ifade ettiği muhteva ve siyakin gidişatına uygun olarak tavsiyelerinde münasip bir âyetle mana birliğini sağlamaktadır.

Rasulullah (s.a.v.) Amr b. Hazm'i Yemen'e vali tayin ettiğinde yazdığı ahid⁷⁵ Kur'ân âyetlerinin en çok şahit tutulduğu bir metin olma hususiyeti taşır. Her türlü yönlendirmesini, ilkesini, bir kurala veya bir düzenlemeyi manaca tevsik etmek için âyetlerle irtibatlandırılmıştır.

⁷³ Haşr Sûresi 59/23.

⁷⁴ Yâsîn Sûresi 36/70.

⁷⁵ Taberî, *Târîh*, III, 157; İbn Hişâm, *es-Sîret*, II, 3.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، هذا بيان من الله ورسوله: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾، عقد من محمد النبي لعمر بن حزم حين بعثه إلى اليمن أمره بتقوى الله في أمره كله ﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾. وأمره أن يأخذ بالحق كما أمر به الله، وأن يبشر الناس بالخير، ويأمرهم به، ويعلم الناس القرآن، ويفقههم في الدين، وينهى الناس، ولا يمسه أحد القرآن إلا وهو طاهر، ويخبر الناس بالذي لهم، وبالذي عليهم، ويلين للناس في الحق، ويشدد عليهم في الظلم، فإن الله عز وجل كره الظلم ونهى عنه، وقال: ﴿أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾.

Bu uzun ahdin esasını, ahde vefa, anlaşmalara bağlılık ve verilen sözlere sadakat teşkil etmekte idi. Bu sebeple mektubun hemen başında:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾

(Ey iman edenler! sözleşmeleri(n) gereğini) yerine getiriniz.)⁷⁶ âyeti bulunmaktaydı.

Rasulullah (s.a.v) tavsiyelerine devam ederek, Amr'ın her işini takvaya yönelik olarak yapmasını emrettikten hemen sonra:

﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾

(Allah, (kötülükten) sakınanlar ve güzel amel işleyenlerle beraberdir)⁷⁷ âyetini şahit tutuyordu. Mektubun siyaki bu şekilde devam ederken; “ فإن الله عز وجل كره الظلم ونهى عنه (Allah zulmü hoş görmeyip, insanları zulmetmekten alıkoydu) dedikten sonra ifadesini, perçinleyici bir tenbihle:

﴿أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾

(Allah'ın lanetinin zalimlere olduğunu bilin)⁷⁸ âyetini şahit tutarak pekiştiriyordu.

Bütün bunlar Rasulullah (s.a.v.)'in âyetlerle üç şekilde istişhadda bulunduğu göstermektedir:

1. Bazen âyetin tamamıyla, ya da âyette hiçbir değişiklik yapmadan yarısıyla:

⁷⁶ Má'ide Sûresi, 5/1.

⁷⁷ Nahl Sûresi, 16/128.

⁷⁸ Húd Sûresi, 11/18.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ...﴾

âyetinde olduğu gibi istişhadda bulunuyordu.

2. Yazısının muhtevasını bazen bir âyet veya âyetin yarısı alakadar ediyorsa, bunu âyetin lafzıyla değil kendi siyakına zarif bir uyarlama ile - altın suyuna batırılmış gibi - aktararak veriyordu. Amr'a yazdığı mektubunda, "وينهى الناس، فلا يمس أحد القرآن إلا وهو طاهر" (*Temizlenmeden insanların Kur'ân'a dokunmaktan nehyetmesini*) emrederken,

﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾

(*Ona ancak temizlenenler dokunabilir.*)⁷⁹ âyetini kendi siyakıyla istişhad etmekte idi.

İnsanların abdestlerini nasıl alacaklarını anlatırken de Rasulullah (s.a.v) valisine:

"... وجوههم وأيديهم إلى المرافق وأرجلهم إلى الكعبين، ويمسحون برؤسهم كما أمرهم الله عز وجل" (yüzlerini, dirseklerine kadar ellerini ve topuklarına kadar ayaklarını, Allah'ın emrettiği gibi başlarını meshetmeleri)ni emretmesini söylüyordu. Abdest ile ilgili:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾

(Ey iman edenler, Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı meshedip, topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayın..)⁸⁰ âyetteki çoğul muhatab; ﴿فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ﴾ emir sigasını üçüncü şahıslara ... وجوههم diye çevirmekte ve ifadenin sonuna da أمرهم الله (Allah'ın kendilerine emrettiği gibi) ilavesiyle atıfta bulunmakta idi.

Rasulullah (s.a.v.) âyetin manasını kendi ifadeleri ile verirken bazen de âyetin kelimelerini aynen alıp kendi ifadeleri arasına uygun bir şekilde yerleştirmektedir. Bu üslûba güzel bir misal Cum'a Suresi'nin 9. âyetin-

⁷⁹ Vâkı'a Sûresi, 56/ 79.

⁸⁰ Mâ'ide Sûresi, 5/6.

deki ﴿الجمعة إذا نودي﴾ (çağrıda bulunulduğunda cumaya...) kelimelerini Amr'a yazdığı mektubunda şu şekilde vermesidir: "ويأمر بالسعي إذا نودي لها" (Çağrıldığında Cuma (namazına) koşmalarını emretmesi....)

Bazen de Rasulullah (s.a.v) ifadelerini oraya buraya serpiştirilmiş Kur'ânî lafızlarla vermektedir. O'nun mektuplarında Kur'ânî lafızlar sayılamayacak kadar çoktur. Bunlar arasında في سبيل الله ve تولى، الحق، الهدى lafızlarına sıkça rastlanır.

Bu Devirle İlgili Bazı Yazı Örnekleri

İslâm'ın ilk yıllarında yazı, gelişme ve bariz sanatkârane güzellikler kazanma yolunda çeşitli merhaleler geçirmiştir. Bu merhaleler öylesine içiçedirki, bunları birbirinden kesin çizgilerle ayırmak son derece güçtür. Böyle olmakla beraber bu merhaleleri; Resulullah (s.a.v) devri ve Hulefâ-yı Râşidîn devri olmak üzere iki ana döneme ayırmak ta mümkündür.

186

OMÜİFD

Çalışmamızın konusunu Rasulullah (s.a.v.) dönemi teşkil ettiği için burada bulunan kitabet(yazı) örneklerimiz bu dönemle ilgili olacak.

Konumuza ışık tutması bakımından Resulullah (s.a.v)'in Benî Damra b. Bekr'e yazdığı eman mektubu ile⁸¹ Nu'aym b. Mes'ûd el-Eşca'î'ye yazdığı ahitnameyi⁸² inceleyelim:

"بسم الله الرحمن الرحيم، هذا كتاب من محمد رسول الله لىبني ضمرة، بأنهم آمنون على أموالهم وأنفسهم، وأن لهم النصر على من دهمهم بظلم، وعليهم نصر النبي صلى الله عليه وسلم، ما بل بحر صوفة، الا ان يحاربوا في دين الله، وان النبي إذا دعاهم أجابوه، عليهم بذلك ذمة الله ورسوله، ولهم النصر على من بر منهم واتقى".

(Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!

Bu, Resulullah Muhammed'in Benû Damra ile yaptığı yazılı anlaşma (Kitab)'dır: Onlar can emniyetine sahip olacaklardır ve dışarıdan kim tarafından olursa olsun bir saldırı yapılması halinde onlara yardım edilecektir. Buna mukabil onlar da, Resulullah'a yardım elini uzatacaklardır. Bu (hükümler), deniz dalgaları tarafından bir kıl parçası

⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât el-Kubrâ*, I, II. Böl., 27; Hamidullah *el-Vesâ'ik es-Siyâsiyye*, No. 159.

⁸² İbn Sa'd, *et-Tabakât el-Kubrâ*, I, II. böl., 27.

eritilip yok edilinceye kadar yürürlükte kalacaktır. Müslümanların Allah'ın dini uğrunda çıkacakları seferler bundan müstesnadır. Rasullullah kendilerini yardıma çağırduğunda onlar hiç vakit geçirmeden hemen koşacaklardır).

"بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، هَذَا مَا حَالَفَ عَلَيْهِ نُعَيْمُ بْنُ مَسْعُودِ بْنِ رَخِيلَةَ الْأَشْجَعِي، حَالَفَهُ عَلَى النَّصْرِ وَالنَّصِيحَةِ، مَا كَانَ أَحَدَ مَكَانِهِ، مَا بَلَّ بَحْرَ صُوفَةَ".

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!

(Bu, Nu'aym b. Mes'ud b. Ruhayle el-Eşca'î'nin antlaşmasıdır.

Uhud dağı yerinde kaldığı ve denizin bir kıl parçasını öğütüp yok edebileceği zamana kadar O'na; Muhammed (sav)'e karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma üzerine dostluk antlaşmasını akdetmiştir).

Bu ahitnameler Resulullah (sav)'in Medine döneminin ilk yıllarındaki nesrin yapısını temsil etmeleri açısından önemlidirler. Arzu edilen manayı ortaya koymak ve tebliğ etmek bakımından, düzen endişesi olmadan kaleme alınmış olup, manaya ağırlık veren bir metin olma hususiyeti taşırlar.

e, ...denizin çddetyerinde kaldığı mü(...Uhud صُوفَةَ⁸³ ما كان أحد مكانه، ما بلَّ بحر صُوفَةَ⁸³ bir kıl parçasını öğütüp yok edebileceği zamana kadar) kinayesi istisna edilirse hiçbir sanatkârane beyân üslûbu kullanılmamıştır. Başlangıç ve sonuçla ilgili olarak da yine hiçbir sanat kuralı gözetilmemiş, mübalağa ve tazime yer verilmemiştir.

Beyân ve itnâb bakımından da Rasullullah (s.a.v.)'in Yemâme Meliki Hevze b. Ali⁸⁴ ve Hâlid b. Velîd'e⁸⁵ yazdığı iki mektubu da ele alınmaya değerdir:

⁸³ Bu ibare ilk defa Abd Menâf Oğulları ile Abde'd-Dâr b. Kusayy arasında Kâbe ile ilgili hizmetler konusunda anlaşmazlık vuku bulduğu zaman söylenmişti. Kureyşliler yaptıkları bir antlaşmayı sağlama bağladıkları zaman: "ما أقام نير، وما بل بحر صُوفَةَ" ifadesini kullanmayı adet haline getirmişlerdi. (Bk. el-Hafiz Takiyyüddin el-Fasi, *eş-Şifâ el-Garâm bi-Ahbâr el-Bilâd el-Harâm*, I-II, (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmûri), Beyrut 1405/1985., II, 76.

⁸⁴ Kalkaşendî, *Subh el-A'sâ*, VI, 379.

⁸⁵ Kalkaşendî, *Subh el-A'sâ*, VI, 367.

"بسم الله الرحمن الرحيم، من محمد رسول الله الى هوزة بن علي، سلام على من اتبع الهدى، واعلم أن ديني سيظهر الى منتهى الخف والحافر: فاسلم تسلم، وأجعل لك ما تحت يديك".

(Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!
Allah'ın elçisi Muhammed'den Ali oğlu Hevze'ye,
Hidâyete tabi olanlara selam olsun. Rabbimin benim dinimi yakın bir zamanda dünyanın en uzak bölgelerinde hâkim kılacağı bil. Ey Hevze, Müslüman ol selamete er. Ben de, idaren altındakileri sana bırakayım).

" بسم الله الرحمن الرحيم، من محمد النبي رسول الله الى خالد بن الوليد: سلام عليك، فإني أحمد اليك الله الذي لا اله الا هو،

أما بعد، فإن كتابك جاءني مع رسولك يخبرني أن بني الحارث بن كعب قد أسلموا قبل أن تقاتلهم، وأجابوا الى ما دعوتهم إليه من الاسلام، وشهدوا أن لا إله الا الله وحده لا شريك له، وأن محمداً عبده ورسوله وأن قد هداهم الله بهداه، فبشّرهم وأنذرهم، وأقبل وليقبل معك وفدهم، والسلام عليك ورحمة الله وبركاته".

(Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!
Allah'ın Nebisi; Resûlü Muhammed'den, Halid bin Velid'e,
Sana selam olsun,
Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Benî Haris bin Kâ'bîların kendileriyle çarpışmanıza ihtiyaç kalmadan Müslüman olup, Allahü Teâlâ'nın birliğine ve Muhammed'in, O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet ettiklerini ve Allah'ın onları hidâyete kavuşturduğunu haber veren mektubunu elçin bana getirdi. Onları, müjdele ve uyar. Sonra buraya gel. Onların delegasyonu da seninle beraber gelsin.
Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun).

Sırasıyla îcaz ve itnâba misal olan bu iki mektupta da ilk bakışta dikkatimizi çeken, giriş bölümüne, her zaman aynı yapıda olmamakla beraber, bir tür kural getirilmeye başlanmasıdır. Mektuplara dikkat edilirse; her ikisinde de giriş mevcutken, birincide sonuç olmadığı görülür. Bir başka farklılık da, Hâlid'e gönderilen mektubun gelişme bölümüne "أما" ifadesiyle girilirken, birinci mektupta konuya doğrudan girilmesidir.

Bu mektuplar üslûp bakımından bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, îcaz ve itnâbın pek güzel bir şekilde uygulandığı görülür. Birinci mektupta "أَسْلَمْتُ" (*Müslüman ol, kurtul!*) ifadesinde kendini gösteren açık bir îcaz vardır. Çünkü bu iki kelimenin altında İslâm'ın getirdiği, Müslümanı kurtuluş ve esenliğe götürecektüm yollar gizlenmiştir.

İkinci mektupta ise, manayı ifade etme noktasında ibarenin birçok şekillerinde görüldüğü gibi detaya inme, genişletme arzusu hâkimdir. Mektubun başında أَسْلَمُوا (İslâm'a girdiler) kelimesi, kendisinden sonra gelen ve هِدَاةً (O'nun hidayetiyle) ifadesine kadar olan kısımda ifade edilen tüm mananın yerini almakta ve bu manalardan varestede kılmaktadır. Öyle ki, bu ifadeyle İslâm davetçisine icabet ettiklerini perçinlemeyi amaç edinmiştir. Dolayısıyla İslâm'a girmekle hidayete erip kurtulduklarına işaret edildiği gibi, İslâm kılıcının onlar üzerinden kalktığını da ifade eder.

Sonuç

Bütün bu örneklerin ışığında Rasulullah (s.a.v.)'in metinlerini verdiğimiz mektuplarından O'nun devrindeki yazı sanatında sanatkârâne izleri şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Hicretin beşinci yılına kadar yazının yapısı, muhtevayı basit ve kolay yollarla ifade etme meyli gösterdi. Süsleme üslûbu ve beyân sanatları kullanılmadı. Beyân tercih edildi; doğrudan maksada ulaşıldı. Kısa ve öz ifadelerle her türlü ağdalı sözlerden uzak, mananın ve tebliğin ifâsı, hareket noktasını teşkil etti.

Yıllar geçtikçe mektup sanatında, giriş, gelişme ve sonuç gibi bazı sanat izleri belirtmeye başladı. Bu kurallar bazı mektuplarda görülürken bazılarında ihmal edildi. Mektuplara basit beyân üslûpları girdi. Mektup üslûbu, cümlelerde eşitlik, genişletme ve îcaz arasında çeşnilik gösterdi.

Rasulullah (s.a.v.)'in son yıllarına doğru, tabir güzelliği ve manayı ifadede incelik gözetilerek güzelleştirme ve bir kelimeyi diğerine tercih etme (kelime seçimi) devresi başlamış. Mektupların umumi yapısı, kolay

anlaşılır olmak, maksadı en basit kelimelerle ifade etmek, bu düşüncelerle sanatı ikinci derecede bırakmak şeklinde tezahür etti. Daha az meyil çerçevesinde kaldı. Mektuplar hala, bir görevi yerine getirme ve tebliğ hususiyetini muhafaza ediyordu.

2. Mektupların yapısında, giriş ve sonuç bölümlerinde belirli kuralara uyma meyli zayıfladı. Resulullah (s.a.v), belirli bir metot değil, birden çok metot izledi. Bir mektubuna:

“من محمد رسول الله الى فلان” diye başlarken, bir başka mektubunda besmeden sonra: “أما بعد” ifadesine yer veriyor veya “هذا كتاب من محمد رسول الله الى فلان” şeklinde bir ibare kullanıyordu.

Mektubun başında Müslüman muhataba “السلام عليكم” veya “السلام على” diye hitap ediyordu. Bazen selam ifadesi hiç yazılmıyordu. Bazen de selamı Halid’e yazdığı mektubunda olduğu gibi hamd ifadeleri takip ediyordu. Bazen hamd ifadelerinden hemen sonra teşehhüd ifadelerine yer veriyor, kimi mektuplarında ise bunları da ihmal ediyordu. Giriş bölümüne أما بعد ile başlanıyordu; bu ifade bazen de ihmal ediliyordu.

Sonuç bölümüne gelince, Rasulullah (s.a.v.)’in mektupları umumiyetle selam ifadeleriyle sona eriyordu. Müslüman muhataba selam والسلام ورحمة الله وبركاته veya daha kısaltılarak والسلام şeklinde veriliyordu. Gayr-i Müslim ise من اتبع الهدى diye selamlanır yahut da hiç selam zikredilmezdi.

3. Tazim ve böhürlenme ibareleri Rasulullah (s.a.v.)’in mektuplarında görülmezdi. Rasulullah bir davetçi, bir kanun koyucu ve hidâyete çağırıcı biri olarak yalnızca, “Allah’ın Elçisi” vasfını ismine ilave ediyordu ki, zaten mektuplarını ilahi görevi sebebiyle imla ettiriyordu. Muhatabın adını zikrederken hiçbir tazim ifadesine yer vermiyordu. Ukaydir’e yazdığı mektubunda Halid b. Velid için kullandığı سيف الله lakabı ender ifadelerden biridir.

Rasulullah (s.a.v.) kendisi için bir zamir kullandığında tazimden hoşlanmadığının bir delili olarak tekil zamirleri tercih ediyordu. Kendisi için bunu yaparken muhatabı için de aynı ifadeleri kullanıyordu. Tevazuyu seviyordu. Mübalağadan, insanüstü insan ortaya çıkarmaktan nefret eden, kibir ve böbürlenmeyi nehyeden, azameti yalnızca Allah'a hasreden İslam'ın genel ahlaki karakteri, Rasulullah (s.a.v.)'ın bu davranışıyla tebeyyün ediyordu.

Büyük ölçüde teşbih, isti'are ve kinaye gibi sanatkârâne beyân üsluplarından kaçınıyor, hakiki manayı mecazi dile tercih ediyordu.

Kaynakça

- Ahmed Çelebi, *el-Cihâd ve en-Nuzum el-'Askeriyye fi et-Tefkîr el-İslâmî*, (nşr. Mektebet en-Nahda el-Mısriyye), III. bsk., Kâhire, 1982.
- Buhari, Ebu Abdllah Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *el-Cami' es-Sahih*, Dar eş-Şa'b, Kahire tsz.
- _____, *el-Edeb el-Müfred*, (notlarla nşr. Fazlullah es-Samed, Fazlullah el-Ceylani) Hıms 1388h.
- ebû el-Ferec el-İsfehânî, Ali b. Hüseyin, *Kitab el-Eğânî*, I-XIV, XVI, Kâhire 1927; XV, XVII-XXIV (nşr. Abdusselam M.Harun-Abdulkerim el-Azbavi v.d.), Dâr el-Kutub el-Mısriyye, Kâhire 1970-74.
- el- Belâzûrî, Ahmed b. Yahya, *Futûh el-Buldân*, (nşr. Rızvan Muhammed Rızvan), Kahire 1932.
- el-Azami, Muhammed Mustafa, *Küttâb en-Nebi (s.a.v.)* III. Bsk. tsz.
- el-Fâsî, el-Hafiz Takiyyüddin) *eş-Şifâ el-Garâm bi-Ahbâr el-Bilâd el-Harâm*, I-II, (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî), Beyrut 1405/1985.
- el-Fîrûzâbâdî, ebû et-Tâhir. *el-Okyanûs el-Basît fi Tercemet el-Kâmûs el-Muhît*, (trc. Asım Efendi), I, III, İstanbul 1230-33; I-IV, İstanbul 1304-1305.
- el-Kastellânî, (Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî), *el-Mevâhib el-Ledünniyye bi el-Minah el-Muhanmediyye*, (nşr. Salih Ahmed eş-Şâmî), el-Mekteb el-İslâmî, 1412/1991,
- el-Kettanî, Muhammed Abd el-Hayy, *et-Terâtîb el-İdâriyye*, Rabat 1346-1349.
- el-Makrizî, Takiyyüddin ebî el-'Abbâs Ahmed b. Ali, *Kitâb el-Mevâ'ız ve el-İ'tibâr bi Zikr el-Hitât ve el-Âsâr*, I-II, Bağdat tsz.
- F. Krenkow, *The Encyclopaedia of Islam (New Edition) "Kâtib" maddesi*, Vol. 111, 1971, Leiden, pp. 1241-1244.

- Halebî, Nureddin, *İnsan el-'Uyûn fi Sîret Emin el-Me'mun, es-Sire el-Halebiyye*, I-III, Dâr el-Me'ârif, Beyrut, tsz..
- Hamidullah, Muhammed, *Mecmu'at el-Vesa'ik es-Siyâsiyye li'l-'ahd en-Nebi ve el-Hilafet er-Râşide*, 3. Baskı, Dar el-İrşad, Beyrut 1389/1969.
- İbn Abd Rabbihi, Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed, *el-'İkd el-Ferîd*, I-VII, (Lecnet telif ve et-terceme ve en-neşr), Kahire, 1940.
- İbn el-Esir, Ali b. Muhammed, *Usd el-Ğabe fi ma'rifet es-Sahâbe*, (nşr. Muhammed İbrahim el-Bennâ v.d.), I-VII, Kahire 1390-93/1970-73.
- _____, *el-Kâmîl fi et-Târîh*, Kahire 1303h.
- en-Nedim, Muhammed b. İshak, *el-Fihrist fi Ahbâr el-'Ulemâ' el-Musannifîn min el-Kudemâ' ve el-Muhaddisîn ve Esmâ'i Kutubihim*, Beyrut 1398/1978.
- İbn Fâris, ebu el-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ, (v. 395h.), *Mu'cem Mekâyîs el-Luğa*, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dâr el-Cil, Beyrut, tsz.
- İbn Hacer, Askalani, *Feth el-Bârî bi-Şerhi Sahîh-i Buhârî*, (nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd), I-XXVIII, Kahire 1398/1978.
- İbn Hişâm, (Abdûlmelik b. Hişam), *es-Sire en-Nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sekkâ' v.d.) I-IV, Kâhire 1375/1955.
- İbn Manzûr, Cemaeddin ebû el-Fadl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali b. Ahned ebî el-Kâsım b. Hubkâ, *Lisân el-'Arab*, I-VI. (nşr. Abdullah Ali el-Kebir v.d.), Dâr el-Me'ârif, Kâhire, tsz.
- İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakât el-Kubrâ*, I-IX, (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subh el-A'şâ fi Smâ'at el-İnşâ*, I-XV, (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Dâr el-Kutub el-İlmiyye, I. bsk., Beyrut-Lübnan, 1407/1987.
- Muhammed Hamidullah, *Mecmu'at el-Vesâik es-Siyâsiyye li'l-'Ahd en-Nebi ve el-Hilafet er-Râşide*, III: bsk., Dâr el-İrşad, Beyrut, 1389/1969.
- Müberred, Ebû el-'Abbas Muhammed b. Yezid, *el-Kâmîl fi el-Lüğa ve el-Edeb*, I-IV, (nşr. Muhammed Ebû el-Fazl İbrahim), Dâr el-Fikr el-'Arabî, Kâhire, tsz.
- Safvet, Ahmed Zeki, *Cemherat Resâ'il el-'Arab*, I-IV, Mısır, 1391/1971.
- Taberi, Muhammed b. Cerîr, *Târîh er-Rusûl ve'l-Mulûk*, (nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Darul-me'ârif, Kâhire tsz.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1940-1988.

